

روشی ساده و نو در تصحیح نماز

اداره کل همکاری‌های تبلیغی
معاونت تبلیغ و آموزش‌های کاربردی حوزه‌های علمیه
مهر ماه ۱۳۹۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه

دین مبین اسلام نسبت به نماز تأکیدات فراوانی دارد و اقامه نماز جزء وظایف اساسی مسلمانان است. الفاظ قرآن به دلیل عربی بودن برای مردم غیر عرب زبان ثقیل و در برخی موارد اشتباه خوانده می‌شود. بنابراین لازم است مبلغان نسبت به صحت قرائت اقدام لازم را انجام دهند. به دلیل اینکه نمازگزاران رغبت نمی‌کنند تا نسبت به تصحیح قرائت نماز به صورت انفرادی اقدام کنند، طرح «تصحیح قرائت نماز به صورت جمعی» به مبلغان، روحانیون کاروان‌های حج و مربیان مساجد و مراکز فرهنگی کمک می‌کند تا طی چند جلسه بتوانند قرائت نمازگزاران را تصحیح کنند. امید است با اجراء این طرح ارتباط صمیمی و معنوی بین مبلغان و نمازگزاران برقرار شده، زمینه‌ای جهت ترویج فرهنگ اسلامی فراهم شود.

ضرورت طرح

یکی از وظایف مهم مبلغان و مربیان دینی، آموزش و تصحیح قرائت نمازگزاران است. با توجه به اینکه قواعد و فنون علم تجوید، دارای پیچیدگی و گستردگی خاص و امری تخصصی است، به گونه‌ای که از حوصله اکثر نمازگزاران خارج می‌باشد؛ «روش تصحیح قرائت نماز به صورت دسته جمعی» سعی می‌کند با ارائه طرحی ساده و آسان، مبلغان و مربیان گرامی را در آموزش صحیح نماز، یاری کند.

در ضرورت اجرای این طرح و تصحیح قرائت نمازگزاران همین نکته کافی است که جابجایی مخارج حروف و یا تغییر حرکت حرفی از اذکار نماز، موجب باطل شدن نماز می‌شود.^۱

جهت اطلاع کامل مریبان جدول کلماتی که اگر در نماز غلط تلفظ شوند، معنای آنها تغییر می‌کند ارائه می‌شود تا اهمیت تصحیح نیز بیشتر روشن گردد.

معانی صحیح کلمات	معانی کلماتی که غلط اداء می‌شوند
الرحمن الرحیم = بخشنده مهربان	الرهمان الرحیم = مرهم گذار
الحمد لله = ستایش مخصوص خداست	الهمد = هلاکت و خاموشی
العالمین = جهانیان	ألمین = درد کشندگان
نعبد = عبادت می‌کنیم	نئبد = همیشه می‌مانیم
نستعین = یاری می‌جوئیم	نستین = طلب وقت می‌کنیم
مستقیم = راست	مستقیم = طلب ابری شدن آسمان
انعمت = نعمت دادی	انئمت = ناله ضعیف در آوردی
صراط = راه	سراط = بلند و بُرّاً
صراط = راه	صراد = درفش کفاشان
المغضوب = غضب شده	المقضوب = شاخه بریده شده
الضالین = گمراهان	ذالین = خوار شدگان
الضالین = گمراهان	زالین = ریخته شدگان، به لرزه درافتادگان
قل = بگو	غل = بگیر و هلاک کن
احد = یگانه	اهد = زمین گود
صمد = بی نیاز	سمد = ایستاده، متحیر
صمد = بی نیاز	ئمد = اب باران نامطبوع مانده از زمستان
سبحان = منزه می‌داریم	سبهان = عقل او را به خاطر پیریش می‌گیریم
عظیم = بزرگ	عزیم = دشمن سرسخت، اراده کننده
عظیم = بزرگ	ازیم = سختی و یا قحطی
علی = بر	الا = آگاه باش
بحمد = به ستایش او مشغولم	بهمده = به هلاک کردن او مشغولم
صل = درود بفرست	سل - شمشیر بکش، به بیماری سل مبتلا کن
صالحین = شایستگان	سالحین = غائب کنندگان ^۲

۱. انسان باید نماز را یاد بگیرد که غلط نخواند اگر یکی از کلمات حمد یا سوره را نداند، یا عمداً آن را نگوید، یا جای حرفی، یا حرف دیگر بگوید، مثلاً بجای (ض)، (ظ) بگوید، یا جایی که باید بدون زیر و زبر خوانده شود، زیر و زبر خوانده شود، زیر و زبر بدهد، یا تشدید را نگوید نماز او باطل است (توضیح المسائل حضرت امام خمینی ره، مسئله ۱۰۰۰).

۲. ر.ک: کتاب العین، الخلیل بن احمد الفراهیدی، ذیل واژه‌های فوق.

ویژگی‌های طرح

- ۱- این طرح شامل مطالبی است که یادگرفتن آن جهت صحیح خواندن نماز لازم و ضروری است؛
- ۲- به گونه‌ای آموزش داده شده که برای همگان اعم از باسواد یا بی‌سواد قابل یادگیری باشد؛
- ۳- بدون هیچ گونه پشتوانه مالی و وسیله کمک آموزشی، برای مخاطبان با فرهنگ‌های متفاوت و در مکان‌های مختلف قابل اجرا است؛
- ۴- در مدت زمان بسیار کوتاه می‌توان نماز افراد را تصحیح کرد.

نحوه اجرای طرح

- ۱- طرح در ده جلسه پی در پی، با مدت زمان حداقل ۵ و حداکثر ۱۰ دقیقه اجرا می‌شود.
  - ۲- در هر جلسه قواعد یکی از حروف ده گانه «حاء، عین، غین، طاء، ضاد، صاد، ذال، ظاء، واو، ثاء» که تلفظ فارسی و عربی آنها با هم متفاوت است بیان می‌شود؛
  - ۳- برای اینکه تمرکز مخاطبان به هم نخورد، در زمان آموزش حروف و قواعد آن برای مثال زدن آنچه در نماز می‌آید بیان شود، به عنوان مثال: در بیان مخرج حرف «ضاد» در هنگام مثال و تمرین، فقط دو مورد استعمال آن در اذکار نماز «المغضوب» و «الضالین» مورد توجه قرار می‌گیرد؛
  - ۴- تمرینات به صورت دسته جمعی برگزار می‌شود. بدین صورت که مبلغ کلمه مورد نظر را بیان می‌کند و از تمام نمازگزاران می‌خواهد با صدای بلند کلمه مورد نظر را تکرار کنند و برای اطمینان از صحیح خواندن از چند نفر به صورت داوطلب در همان جلسه سؤال می‌شود.
  - ۵- حتی المقدور در کلاس‌ها از نوار قاریان مشهور مخصوصاً قرائت نماز مقام معظم رهبری استفاده شود.
- تذکر: مراقب باشید برخی از نمازگزاران جهت تکمیل معلومات خویش، شما را به بیان سایر قواعد تجویدی که در نماز رعایت آنها ضروری نیست وادار نکنند و آن را به بعد از جلسه موکول کنید.

جلسات پنج دقیقه‌ای

جلسه اول:

۱- در جلسه اول به مدت ۵ دقیقه احکام شرعی مربوط به لزوم تصحیح قرائت نماز از توضیح المسائل

بیان می‌شود. در این مدت ضمن بیان اهمیت، اثرات جابجایی تلفظ مخارج حروف یادآوری می‌شود؛

به عنوان مثال: الضالین=گمراهان؛ ذالین= خوار شدگان؛ زالین= ریخته شدگان، به لرزه افتادگان؛

۲- یادآوری اینکه راه جلوگیری از خواندن نماز باطل، دانستن صحیح مخرج ده حرف از حروف بیست و

هشت گانه عربی است که تلفظ فارسی و عربی آن متفاوت است و آن ده حرف عبارت‌اند از: «ثاء،

واو، حاء، ذال، صاد، ضاء، طاء، ظاء، عین، غین» که از میان این ده حرف:

➤ حرف «ثاء» در نمازهای یومیه کار برد ندارد مگر اینکه بخواهد سوره کوثر را بخواند؛

➤ تلفظ فارسی «واو» نماز را دچار اشکال نمی‌کند، هر چند تلفظ عربی آن بهتر است؛

➤ حرف «طاء» تنها در رکوع در کلمه «عظیم» آمده است که می‌توان به جای آن سه مرتبه «سبحان الله» گفت.

با توجه به آنچه که بیان شد، صحت قرائت نماز تنها نیازمند فراگیری تلفظ صحیح هفت حرف از حروف

بیست و هشت گانه عربی است.

تذکر: برای کامل شدن بحث کاربرد سه حرف (ثاء، ظاء، واو) که در قرائت بعضی از اذکار یا سوره‌ها خوانده

می‌شود، آموزش داده شود.

جلسه دوم:

در این جلسه به عنوان مثال فقط حرف «حاء» تدریس می‌شود، سپس موارد استعمال آن در نماز به صورت

هم خوانی تکرار می‌گردد، بدین صورت که موارد استعمال را یک مرتبه می‌گویند و از نمازگزاران می‌خواهید

که با رعایت مخرج حرف «حاء» کلمات ذیل را با صدای بلند به صورت دسته جمعی تکرار کنند.

«الحمد، الرحمن، الرحیم، احد، سبحان، بحمده، وحده، محمداً، رحمة الله، الصالحین».

جلسه سوم:

در جلسه سوم، حرف روز قبل و مخرج آن را یک بار دیگر تکرار می‌کنید و از نمازگزاران می‌خواهید آن را به صورت هم خوانی تکرار کنند. سپس از یکی از نمازگزاران به صورت داوطلب خواسته می‌شود همان جایی که نشسته، مخرج حرف مورد نظر را توضیح دهد. بعد از آنکه تلفظ حرف را کاملاً یاد گرفتند، حرف «عین» و مخرج آن را معرفی و موارد استعمال آن را در اذکار نماز چند بار به صورت گروهی تکرار می‌کنید. در جلسات بعدی نیز بعد از تمرین حرف جلسه قبل و تکرار دسته جمعی موارد استعمال آن، به سراغ حروف بعدی می‌رویم تا جلسه هفتم، در جلسه هشتم سه حرف «ثاء»، «ظاء» و «واو»، را توضیح دهید و موارد استعمال «واو» در نماز را تمرین کنید.

جلسه نهم جهت توصیه‌های پایانی و رفع اشکالات احتمالی نمازگزاران طی یک امتحان شفاهی اختصاص داده می‌شود

جلسه دهم: از تمام شرکت کنندگان و افرادی که در امتحان شفاهی هنوز بعضی اشکالاتشان برطرف نشده در جلسه حاضر می‌شوند تا نقایصشان برطرف گردد.

مخارج حروف

حرف «حاء»

این حرف در فارسی مانند «هاء» ادا می‌شود کلماتی مانند «احمد، محمود، محمد» در فارسی به صورت «اهمد، مهمود، مهمد» تلفظ می‌شود در حالی که در زبان عربی «حاء» با گرفتگی خاص در حلق ایجاد می‌شود مانند کسی که می‌خواهد چیزی را که در حلقش گیر کرده است با فشار هوا خارج کند.

نکات و توصیه‌ها

- مخرج حرف «حاء» در وسط حلق قرار دارد؛
  - هنگام ادای آن، دیواره‌های حلق به هم نزدیک شده حالت انقباض پیدا می‌کند در نتیجه فضای حلق تنگ شده، صدای «حاء» شنیده می‌شود؛
  - به خاطر عدم ارتعاش تارهای صوتی، صدای «حاء» خفیف بوده با گرفتگی همراه است؛
  - سعی شود حرف «حاء» به صورت خیلی درشت ادا نشود یعنی با فشار زیاد، مخرج «حاء»، شبیه «خاء» تلفظ نشود.
- حرف «حاء» در اذکار ذیل به کار رفته است: «احد، الحمد، الرحمن، الرحیم، سبحان، بحمد، وحده، محمداً، رحمة الله، الصالحین».

حرف «عین»

در زبان فارسی حرف «عین» مانند «همزه» تلفظ می‌شود یعنی کلماتی مانند: «علی، عصیان، عالمین» به صورت «الی، اصیان، المین» ادا می‌گردد اما در زبان عربی، چنین تلفظی صحیح نیست. در زبان عربی حرف «عین» از وسط حلق و با نرمی خاصی ادا می‌شود، به این صورت که هنگام تلفظ، دیواره‌های حلق به هم نزدیک شده، فضای حلق تنگ می‌شود و به خاطر ارتعاش تارهای صوتی هنگام ادای حرف «عین» صدای آن به صورت آشکار شنیده می‌شود.

نکات و توصیه‌ها

- اگر با دو انگشت گوی خود را از دو طرف کمی فشار دهید، دیواره‌های حلق به هم نزدیک شده، مخرج حرف «عین» به دست می‌آید؛
- مراقب باشید حرف «عین» خیلی درشت و پر حجم ادا نشود، خصوصاً در کنار حرف «تاء» در «نستعین» که موجب درشت و پر حجم ادا شدن «تاء» می‌گردد و تبدیل به «طاء» می‌شود.
- حرف «عین» در نماز در کلمات ذیل به کار رفته است:
«عالمین، نعبده، نستعین، انعمت، علیهم، اعظم، اعلى، عبده، علی، علیک، علینا، علیکم»

حرف «صاد»

حروف «سین» و «صاد» در فارسی شبیه به هم تلفظ می‌شوند و همه مردم هنگام تلفظ، «صاد» را «سین» ادا می‌کنند. نحوه تلفظ حرف «صاد» در زبان عربی بدین صورت است که نوک زبان پشت دندان‌های پیشین فک پایین قرار گرفته و با حالتی درشت و پر حجم ادا می‌شود. به عبارتی اگر حرف سین به صورت درشت تلفظ شود، حرف «صاد» شنیده خواهد شد.

نکات و توصیه‌ها

- هنگام تلفظ «صاد» صدا به صورتی که گویی باد در گلو انداخته است، پر حجم و درشت ادا می‌شود، گویی باد در گلو انداخته شده است؛
  - حرف «صاد» دارای صفت «صغیر» است که جزء ذات آن می‌باشد؛ بنابراین هنگام تلفظ سعی شود با صدای سوت همراه نباشد؛
  - مراقب باشید هنگام تلفظ حرف «صاد» صدای «شین» شنیده نشود.
- این حرف در اذکار «صراط، الصمد، صل، الصالحین» به کار رفته است، همراه نمازگزاران این مثال‌ها را تکرار کنید.

حرف «ضاد»

در گفتگوهای روزمره، سه حرف «ض، ذ، ظ» چون «ضربه، ذلیل، ظاهر» با صدای «ز» ادا می‌شود. اما در زبان عربی سه حرف یاد شده متفاوت با فارسی تلفظ می‌شوند و هر کدام مخرج خاص خود را دارند. حرف «ضاد» از تماس کناره زبان با دندان‌های آسیای بالا از هر طرف که مقدور باشد با صدای پرحجم و درشت تلفظ می‌شود و دیگر اینکه حرف «ضاد» شبیه «دال» اما با صدای پرحجم و نسبت به «دال» نرم‌تر و با شدت کمتری تلفظ می‌شود.

در اذکار واجب نماز این حرف در دو کلمه «المغضوب» و «الضالین» به کار رفته است.

حرف «غین»

دو حرف «قاف» و «غین» در زبان فارسی مانند هم تلفظ می‌شوند؛ در حالی که در زبان عربی حرف «قاف» به کمک زبان کوچک ادا شده، صدای آن دارای صفت «شدت» است و حرف «غین» از اول حلق و به نرمی ادا می‌شود.

اگر بخواهیم مخرج حرف غین را به زبانی ساده بیان کنیم باید گفت: وقتی اب یا ماده ضدعفونی کننده‌ای برای «غرغره کردن» در گلو می‌ریزید، در نقطه‌ای از گلو، صدای غرغره شنیده می‌شود. همان موضع تقریباً مخرج حرف «غین» است.

نکات و توصیه‌ها

- حرف «غین» از همان محل تلفظ حرف «خاء» یعنی از ناحیه حلق ادا می‌شود؛
- صدای آن نرم و کشیده و دنباله‌دار است؛
- هنگام تلفظ، حالت خراش و خشوتی که در حرف «خاء» وجود دارد از «غین» شنیده نمی‌شود؛ این حرف در نماز تنها در دو کلمه «غیر» و «المغضوب» به کار رفته است.

حرف «ذال»

هنگام ادای این حرف، نوک زبان با لبه دندان‌های پیشین بالا تماس پیدا کرده، هوا با فشار کمی از فاصله بین آنها عبور می‌کند و صدای حرف «ذال» شنیده می‌شود.

نکات و توصیه‌ها

- مراقب باشید حرف «ذال» درشت و با شدت تلفظ نشود؛ بلکه هنگام تلفظ با صدای نازک و کم حجم ادا شود؛
- حرف «ذال» همانند حرف «ثاء» با نوک زبان و دندان‌های جلویی فک بالا ادا شود؛
- نوک زبان بر دندان‌ها، زیاد فشار نیاورد؛
- این حرف در نماز در کلمات زیر به کار رفته است «الذین، عذاب».

حرف «طاء»

حرف «طاء» مانند حرف «ت» تلفظ می‌شود با این تفاوت که صدای آن «درشت و پر حجم» است. اگر حرف «تاء» به صورت درشت ادا شود، حرف «طاء» به دست می‌آید.

نکات و توصیه‌ها

- حرف «طاء» قوی‌ترین حرف در زبان عربی است، بنابراین مراقب باشید نمازگزاران «طاء» را همانند «دال» درشت ادا نکنند؛
- در حرف «طاء» قسمتی از سطح زبان یعنی کمی عقب‌تر از سطح جلو زبان، با کام برخورد می‌کند و همزمان، زبان حالت طبقی شکل (اطباق) به خود می‌گیرد و در هنگام تلفظ به طور طبیعی ریش «زبان» به طرف بالا متمایل می‌شود؛ حرف «طاء» تنها در کلمه «صراط» در نماز به کار رفته است.

حرف «ظاء»

این حرف زمانی شکل می‌گیرد که قسمتی از سطح زبان به طرف بالا متمایل شود و حالت طبقی شکل به خود گیرد. به طور طبیعی هنگام تلفظ این حرف، ریشه زبان به طرف بالا متمایل می‌شود. مخرج این حرف دقیقاً مانند مخرج حرف «ذال» است؛ با این تفاوت که حرف «ظاء» درشت تلفظ می‌شود، «درشت ادا شدن» + ذال = ظاء» این حرف در اذکار نماز، تنها در کلمه «عظیم» به کار رفته است.

تذکر: اگر هنگام آموزش حرف «ظاء» برخی نمازگزاران نتوانند آن را درست ادا کنند، از آنها بخواهید در ذکر رکوع به جای «سبحان ربّی العظیم و بحمده» سه مرتبه «سبحان الله» را تکرار کنند.

حرف «واو»

اگر «دندان‌های بالا» روی «لب پایین» قرار گیرند و از هم جدا شوند «واو» فارسی تولید می‌شود. اما در ادای «واو» عربی، تنها لب‌ها به صورت غنچه جمع شده حالت گردی به خود می‌گیرند و همیشه نازک و کم حجم ادا می‌گردد. بنابراین؛ در تلفظ «واو» عربی، دندان‌ها دخالتی ندارند. کلماتی که در نماز حرف «واو» در آنها به کار رفته عبارت‌اند از: «یوم، و، هو الله، کفوا، وحده»

تذکر: تلفظ «واو» به صورت فارسی، نماز را دچار مشکل نمی‌کند، هر چند بهتر است از تلفظ عربی آن استفاده شود.

حرف «ثاء»

این حرف در اذکار نمازهای روزانه وجود ندارد. ولی به جهت کامل شدن طرح، به آن اشاره می‌شود. حرف «ث» باید نازک و کم حجم و به اصطلاح «نوک زبانی» تلفظ کرد. بدین صورت که نوک زبان با دندان‌های جلو آرواره بالا تماس پیدا کرده، هوا همراه با دمیدگی به بیرون هدایت می‌شود، بدون اینکه صدای سوت شنیده شود. مانند «کوثر، مستغیثین، الغوث».

توصیه‌های تکمیلی برای مربیان

حرف لین

دو حرف «واو» و «یاء» ساکن (و، ی) وقتی که حرف ما قبل آنها فتحه باشد، باید روان و نرم ادا شوند. بدین جهت این دو حرف را «لین» نام نهاده‌اند. در صورت عدم رعایت این قاعده ممکن است فتحه ماقبل تبدیل به ضمه یا کسره شود که در این صورت چه بسا سبب بطلان نماز نیز بشود. در اذکار نماز چهار کلمه دارای این حالت هستند «یوم، علیک، علینا، علیکم»

همزه وصل

همزه وصل، الفی است که اول کلمات ساکن قرار می‌گیرد تا خواننده شود. چون که همزه وصل جزء حروف اصلی کلمه نیست، فقط در ابتدای کلمه، خوانا است اما در صورتی که در اثنای دو کلمه قرار گیرد، تلفظ نمی‌شود.

اگر در قرائت سوره حمد، روی کلمه «نستعین» وقف شود، هنگام شروع همزه «اهدنا» خواننده خواهد شد. اما اگر «نستعین» به «اهدنا» وصل شود همزه وصل حذف می‌شود مثل: «ایاک نستعینُ هدنا الصراط المستقیم»

همچنین اگر «بسم الله الرحمن الرحيم» به «الحمد لله رب العالمين» وصل شود، چون همزه وصل «الحمد لله» در اثنای دو کلمه قرار می‌گیرد، هنگام تلفظ خوانده نمی‌شود.

چنانچه یادگیری همزه وصل برای نمازگزاران مشکل بود، توصیه کنید در آخر آیات یا اذکار نماز، وقف کنند تا دچار اشتباه نشوند. تنها یک همزه در سوره حمد «انعمت» می‌باشد که باید خوانده شود و اگر به وصل خوانده شود نماز باطل است.

وقف به حرکت و وصل به سکون

- ۱- چنانچه در نماز بخواهید روی آیه یا کلمه‌ای توقف کنید، باید حرف آخر آن را ساکن تلفظ کنید؛
- ۲- اگر روی کلمه‌ای با خواندن حرکت حرف آخر آن وقف کنید، این عمل را وقف به حرکت می‌نامند. برخی از مراجع عظام تقلید، ترک آن را احتیاط واجب و برخی دیگر احتیاط مستحب می‌دانند؛^۳ به عنوان مثال چنانکه بخواهید آخر آیه «الرحمن الرحيم» وقف کنید، لازم است کسره را از آخر آیه حذف کرده آن را این گونه بخوانید «الرحمن الرحيم» یعنی «م» ساکن می‌شود؛
- ۳- در صورتی که بخواهید «الدین» را به «ایاک» وصل کرده و دو آیه را به یک نفس بخوانید، باید کسره نون را هم تلفظ کنید. حال اگر بدین صورت خوانده شود «الدین ایاک ...» به سکون(ن) وصل به سکون است که انجام آن جایز نیست؛

تذکر: چنانچه افراد کم سواد یا بی سواد در آموزش وقف به حرکت و وصل به سکون با مشکلی روبرو شدند، توصیه کنید آخر آیات و اذکار، وقف به سکون شود و آیات به یکدیگر وصل نشوند.

مدّ یا صدای کشیده

در سوره حمد کلمه «الضالین» دارای مدّ است. به عبارت دیگر صدای کشیده «آ» که بعد از حرف «ض» قرار گرفته دارای مدّ است که باید نمازگزار آن را به صورت صدای کشیده تلفظ کند. در قرآن روی صداهای کشیده علامت مدّ (~) قرار گرفته تا هنگام قرائت به صدای کشیده آن توجه شود. برخی از مراجع بزرگوار تقلید کشش مدّ در نماز را واجب و برخی دیگر رعایت آن را بهتر می‌دانند.^۴

^۳ عروة الوثقی، ج ۱، ص ۵۰۰.

^۴ عروة الوثقی، ج ۱، ص ۵۱۰.

در چنین مواردی ضمن آموزش مدّ به نمازگزاران، لزوم یا عدم لزوم رعایت آن را به رساله عملیه مرجع تقلیدشان ارجاع دهید.

منابع:

- ۱- کتاب تجوید، استاد ابوالفضل علائی؛
- ۲- راهنمای تدریس تجوید، سیدحسن طالبی تربتی.